

Andrea Car

DVA ČAKAVSKA EKAVSKA GOVORA U PISMIMA

prethodno priopćenje

U ovome se radu analiziraju korpusi crikveničkih i kostrenskih obiteljskih pisama. Cilj je utvrditi zastupljene jezične činjenice kojima se može odrediti pripadnost zapisa čakavskomu ekavskomu dijalektu te njegovu primorskomu poddijalektu. Pisma će se, prije svega, analizirati s jezično-formalnog i tematskog aspekta, odnosno prikazat će se usporedba dvaju čakavskih ekavskih mjesnih govora kojima su pisani, ali i nastojati ponuditi svojevrsno sažeto interdisciplinarno čitanje. Izdvojeni će primjeri učvrstiti tezu da istraženi korpus istodobno informira o sličnostima i razlikama u pisanoj komunikaciji, obiteljskim odnosima, zajedničkim temama iseljenika te društvenim prilikama na lokalnoj i globalnoj razini. Istraživanje je provedeno na korpusu pisama iz obiteljskih arhiva Vjekoslava Bakašuna (Kostrena), Slavka Matejčića (Crikvenica) i Nicholasa Lovricha (Crikvenica).

Ključne riječi: obiteljska pisma, čakavski ekavski govori, Crikvenica, Kostrena, jezično-formalni aspekt, tematski aspekt

Predmet su ovoga istraživanja tri različita korpusa obiteljskih pisama, i to jedan iz Kostrene (trinaest pisama iz obiteljske arhive Vjekoslava Bakašuna¹) i

■
1 Riječ je o pismima čiji su pošiljatelji predstavnici nekoliko generacija jedne obitelji: Ana Sablić (prabaka Vjekoslava Bakašuna), njezine kćeri Vika i Mihajla Mićelina (baka V. Bakašuna) te unuci Slava (Mihajlina kći, majka V. Bakašuna, u čijemu se pismu s nekoliko rečenica primatelju obraća i Vjekoslav) i Ivan (Mihajlin sin). Sva su pisma upućena Alojzu (Lojzu) Sabliću, Aninu sinu koji je kao šesnaestogodišnjak 1903. godine otišao u Ameriku.

dva iz Crikvenice (šest pisama iz arhive Slavka Matejčića² i četiri pisma obitelji Nicholasa Lovricha³). Iako veći dio pisama datira iz 20. stoljeća, ona nisu podudarna u užem vremenskom smislu. Naime, kostrenska pisma obuhvaćaju razdoblje od 1909. pa do 1946. godine⁴, pisma obitelji Matejčić potječu iz 19. (1888.) i 20. stoljeća (1929., 1931., 1932., 1956.), a pisma Nicholasa Lovricha su *najmlađa* (1986., 1992.). Navedena činjenica, vjerujemo, ne umanjuje vrijednost usporedne analize, iako bi za detaljnije istraživanje bilo uputno usporediti pisma iz istih ili bliskih vremenskih razdoblja, makar istih desetljeća u istome stoljeću. Jedno im je pak djelomično zajedničko, a to je prostor – Sjedinjene Američke Države, kontinent na kojemu su neki od primatelja, ali i pošiljatelja pisama, te dva mjesta na Kvarneru – Crikvenica i Kostrena.

Analiza pisama će odgovoriti i na pitanje koliko su u njima zastupljena dva ekavska čakavska govora međusobno udaljena tridesetak kilometara.

Jezično-formalni aspekt – koja su pisma čakavskija?

Ekavski je čakavski dijalekt jedan od šest dijalekata čakavskoga narječja⁵, a njime se govori na području središnje i sjeveroistočne Istre, Primorja i riječkoga zaleđa, otoka Cresa te sjevernoga dijela otoka Lošinja. Preciznije se granice navedenoga dijalekta mogu odrediti kroz njegove poddijalekte, a uzmu li se u obzir tri kriterija (refleks jata (ě), akcentuacija, prevaga određenoga tipa sklonidbe), ekavski se dijalekt dijeli u četiri poddijalekta: sjeveroistočni istarski poddijalekt, središnji istarski poddijalekt, primorski poddijalekt i otočni poddijalekt.⁶ U odnosu na ostala tri, primorski je poddijalekt izrazito jezično i teritorijalno kompaktan,

2 Pošiljatelji pet pisama su Rudolf i Albina Car iz SAD-a, a primatelj Frane Car Bajina, pradjed Slavka Matejčića. Šesto je pismo rođacima poslao Frane Car Bajina, i to kad je kao mladić išao u Argentinu.

3 Sva je pisma napisao Crikveničanin Nikola Lovrić, a slao ih je sinu Nicholasu Lovrichu, danas profesoru emeritusu (Washington State University, SAD) u SAD.

4 Napisana su 27. prosinca 1909., 16. rujna 1910., 26. rujna 1911., 20. siječnja 1912., 30. lipnja 1912., 23. kolovoza 1912., 27. prosinca 1912., 18. veljače 1913., 22. ožujka 1913., 8. prosinca 1934., 30. studenoga 1946., a dva pisma iz 1911. 1912. nisu datirana.

5 Uz ekavski (ili sjevernočakavski) dijalekt, dio su čakavskoga narječja i buzetski ili gornjomiranski, jugozapadni istarski ili štakavsko-čakavski, srednjočakavski ili ikavsko-ekavski, južnočakavski ili ikavski te lastovski ili jekavski dijalekt /oaza (usp. Lisac 2009).

6 Usp. Vranić 2005: 317–353.

osim njegovih dviju izdvojenih jezičnih oaza – Crikvenice, okružene susjednim ikavsko-ekavskim čakavskim govorima (prije svega govorima Dramlja, Jadranova i Selca – ostalih triju mjesta u sastavu Grada Crikvenice te Novoga Vinodolskoga i Vinodola), i Mrzlih Vodica na gorskokotarskome prostoru.⁷

Od fonološko-fonetskih i prozodijskih značajki karakterističnih za primorski poddijalekt izdvojit ćemo: sustavnu zastupljenost ekavskoga refleksa jata u korijenskim i gramatičkim morfemima (uz povećani broj ikavizama u korijenskim morfemima u odnosu na druge govore ekavskoga dijalekta⁸), stari troakcenatski sustav (kratkosilazni, dugosilazni i čakavski akut; zanaglasne i prednaglasne duljine i ispred i iza svih triju akcenata zadržane u govoru Crikvenice), refleks šva je *a*, u svim je govorima zadržana promjena **ę* u *a* iza palatala, stražnji je nazal **ɔ* zamijenjen vokalom *u*, jednako kao i **ʃ*; svi govori imaju klasičan peterovokalni inventar, finalno je slogovno *l* zadržano neizmijenjeno, konsonantski sustav sadrži fonem /*ʎ*/, sonant *v* se u skupini *s r* reducira, prijedlog **v* realizira se kao *v* ili *va*, u svim je govorima zabilježeno ujednačavanje prijedloga *iz* i *s* na prijedlog *z* (ovisno o fonemu koji slijedi mijenja se u *ž*, *š* ili *s*), nije svojstveno obezvučenje zvučnih konsonanata u finalnim slogovima riječi, mijena *v* u *f* u dočetcima unutrašnjih i finalnih slogova ni promjena *g* u *h* u finalnim slogovima.

Najznačajnije su morfološke značajke primorskoga poddijalekta sljedeće: u imenica ženskoga roda u G jednine i NAV množine alterniraju morfemi /*i*/ i /*e*/, a potonji je češći nego u drugim ekavskim poddijalektima, u I jednine imenica i imeničkih riječi ženskoga roda razvijen je morfem /*un*/, u G množine imenica muškoga i srednjega roda u svim se govorima javljaju morfem /*ø*/ i češće /*i*/, u DLI množine imenica muškoga i srednjega roda najčešće su zadržani stari morfemi (D mn. /*on*/, /*en*/, L mn. /*eh*/, I mn. /*i*/), a u dijelu govora su zabilježene inovacije (npr. /*ima*/ u L mn., /*in*/, /*imi*/ ili /*imin*/ u I mn.).⁹

Mjesni govori Crikvenice i Kostrene pripadaju primorskomu poddijalektu, a u ranijoj su literaturi bili prepoznati kao govori trsatsko-bakarskoga i crikveniškoga tipa.¹⁰

7 Usp. Vranić 2005: 317–353.

8 Izoliranost crikveniškoga govora od matičnoga poddijalekta potvrđuje upravo najveći broj korijenskih ikavizama, što će biti navedeno i u kasnijoj analizi pisama (usp. Vranić 2005).

9 Usp. Vranić 2005: 344–349.

10 Usp. Lukežić 1996.

Već je prvo čitanje crikveničkih pisama (i to iz obaju izvora¹¹) pokazalo da, u odnosu na kostrenska pisma, općenito imaju manje čakavskih, a time i manje značajki karakterističnih za primorski poddijalekt. U nastavku slijedi usporedna jezična analiza crikveničkih i kostrenskih pisama, čija će glavčina, zbog bolje preglednosti, biti prikazana odvojeno, najprije analiza crikveničke, a zatim kostrenske građe.

Pisma iz korpusa S. Matejčića možemo podijeliti s obzirom na više čakavskih (pisma Albine Car), odnosno štokavskih (pisma Rudolfa i Frane Cara) jezičnih značajki u njima, a u nastavku će biti izdvojeni primjeri koji potvrđuju pripadnost čakavskomu narječju, odnosno njegovu ekavskome dijalektu.

Jedan je od najznačajnijih alijeteta¹², odnosno jezičnih činjenica najvišega razlikovnoga ranga, upitno-odnosna zamjenica ča i njeni oblici, od kojih se u pismima koristi *niš*, primjerice: *Dobila san račun čaje¹³ došlo od polja novac, čaje strošak i čaje ostalo. Da je druga ne bi bila marela za poslat van niš.* (A. Car, 8. prosinca 1956.).

Primjeri čakavskih nepreventivnih vokalizacija slaboga poluglasa *va*, *kade*, *malinica*, *malinice*, *malinicu* i *mašu* također nesumnjivo potvrđuju da je govor čakavski (...a toga je svuda *kade* se nedobi niš. Ovo van dolar pa platite za pokojnog *mašu* ... Pozdrav mojen sven *va malinice*. – A. Car, 20. listopada 1956.).

U alijetetne se čakavske značajke ubraja i dosljedan ekavski refleks jata (i u osnovama riječi i u relacijskim morfemima), što potvrđuju primjeri kao što su: *deca*, *dece¹⁴*, *testo¹⁵*, *del*, *lena*, *lenčina*, *lepi*, *mere¹⁶*, *semo*, *živet*, *vredilo*, *dve*, *mislela*, *zreju*, *mene¹⁷*, *mojeh*, *susede¹⁸*, *Jele¹⁹*, *po noće*, *va malinice*, *lane*, *povedat*, *ovde*.

11 S. Matejčić i N. Lovrich.

12 Termine alijetet i alteritet je Milan Moguš preuzeo od Žarka Muljačića (usp. Moguš 1977: 20).

13 Sva su oprimjerenja iz crikveničkih i kostrenskih pisama ispisana točno onako kako ih je napisao autor pojedinog pisma, odnosno bez ispravljanja (npr., malo, a ne veliko početno slovo, izostanak interpunkcije itd.).

14 Dativ jednine.

15 Akuzativ jednine (*Pa i sada jiste testo štosan van brašno poslala.*)

16 Genitiv jednine.

17 Dativ jednine.

18 Lokativ jednine (...ona sve zna *potoj* vašoj negdanjoj *susede.*)

19 Dativ jednine (*Pisali ste da povejen Srećku i Jele...*)

*Dobila san od vas već tri pisma u kratko, a **lena** san za odgovorit. ... **mene** je puno drago da mi vi ovako opišete sve, jer po **mojeh** jako malo znan.. Lipo će bit i za školu će **dece** bit bliže. (A. Car, 20. listopada 1956.) Mislin da san van bila do pomoće, do neke **mere**. (A. Car, 8. prosinca 1956.)...jer **ovde** sada i ako ćete liru kupit tako treba 8 naciona-
li... (F. Car, 1888.)*

Slabljenje napetosti šumnika u zatvorenu slogu nalazimo samo u dvama primjerima: *raz prškat*, u kojemu je napetiji šumni konsonant, afrikata č, zamijenjena manje napetim šumnim konsonantom – frikativom š (...jer novac čese sve semo i tamo **raz prškat**... – A. Car, 8. prosinca 1956.) te *lahko*, gdje je bezvučni okluziv *k* zamijenjen frikativom *h*.²⁰ Taj se primjer javlja samo jednom u Rudolfa Cara (*ja znam da ti nije tako lahko je zaboraviti ali nije pomoći kad je tako sudbina odlučila...*), u čijim pismima, kako je već spomenuto, dominiraju štokavske jezične značajke.

U pismima se koriste oblici glagola *biti* za tvorbu kondicionala: *bim* (odnosno *bin*), *biš*, *bi*, *bite*, ujedno i posljednja kategorija utvrđenih alijetetnih čakavskih značajki.

*...znajte da kad vas **nehim** ljubil i ljubavi vam nosio onda znajte za si-
gurno da vam **nehim** ovaj moj žalostni list pisao... (F. Car, 1888.)*

*... a ti **dabiš** niti napomenuo o tome zašto minisi razjasnio kako se to
dogodilo (R. Car, 9. prosinca 1931.)*

*...pasan mislela daste ivi dobili da **bite** mi već pisali... da baren dobro
plate pa čovik **nebi** žalel prodat...Muž **binjoj** volel daje sin ali ona voli
daje curica. (A. Car, 20. listopada 1956.)*

Jezične su činjenice nižega razlikovnoga ranga (alteriteti) također zastupljene u pismima, a za početak izdvojimo ikavski refleks jata u primjerima *lipo*, *miseći*, *miseć*, *čovik*, *uvik*²¹ ...

*Da njojje **lipo** tamo. Nisan njoj još pisala ali ću jedan dan a Miroj ću
već nakon tri **miseći** kako i ona mene... (A. Car, 20. listopada 1956.)*

■
²⁰ Tomu je prethodila zamjena zvučnoga okluziva *g* bezvučnim *k*, odnosno razvoj možemo prikazati na sljedeći način: *lagək- > lagko > lakko > lahko.

²¹ Izdvojeni su ikavizmi potvrđeni i u literaturi (usp. Lukežić 1996, Vranić 2005, Ivančić Duser – Bašić 2013).

Rotacizam nalazimo samo u jednome primjeru, a to je *morda* (...**morda** ste čuli njega su po noće dva pokrali i odvukli ća i ubili. – A. Car, 20. listopada 1956.), dok su primjeri za krajnje slogovno *l* zadržano bez izmjene brojni: *del*, *žal*, *bil*, *žalel*, *došal*, *volel*, *ostal*, *odputil*, *misal* itd.

...jer mije od Klementa garca žena pravila danjin piše Joža garac dasu i oni dobili za svoj i njegov **del**... Deca da su velika a on sve deblji pakje ovamo **došal** iz Pariza... (A. Car, 20. listopada 1956.)

Striče neprojde niti jedan časak a da mi moja majka nepada na **misal**.²² (F. Car, 1888.)

Fonetska je neutralizacija *m* u *n* na dočetu relacijskog morfema²³ potvrđena primjerima *čekan*, *san*, *nisan*, *šalin*, *znan*, *pošaljen*, *ostajen*, *kupin*, *po-vratin*, *mislin* itd. (...**šalin** se **znan** da ona ima dosta posla... – A. Car, 20. listopada 1956.), a apokopirani odnosno reducirani infinitiv vidljiv je u: *odgovorit*, *morat*, *držat*, *pisat*, *pitat*, *prodat*, *poslat*, *kupit*, *ostat*, *pozabiti*, *poslat*, *viditi* itd.. (*Donesla mije lipu majicu najbolja za ankiću paću morat držat dok komu ća pošaljen*. – A. Car, 20. listopada 1956.)

Skupina *jd* zadržana je u prezentskoj osnovi glagola *ići* – *dojdu*, *dojde*, *projde* (**Neprojde** niti jedan časak a da mi moja majka nepada na *misal*..., F. Car, 1888.).

Od alteritetnih su značajki na morfološkoj razini utvrđeni i ništični relacijski morfem u G mn. imenica (*smokav*, *kuć*, *godin*, *novac*, *hiljad*, *sestar*; ...*i dobro ima novac i kuć*... – A. Car, 20. listopada 1956.), neujednačenost relacijskih morfema za D, L i I mn. (*ljuden*, *pozdrav mojen sven*, *po mojih*; *Šteta je da su ljuden uzeli jer ipak je bilo smokav i konpira kisu sadili*... – A. Car, 20. listopada 1956.) te unifikacija *-u* na dočetu relacijskoga morfema 3. l. množine prezenta u primjeru *živu* (*One jedna blizu druge živu*... – A. Car, 20. listopada 1956.).

Nevelik je korpus ograničio pojavnost čakavskih jezičnih značajki uopće, a zatim i onih svojstvenih ekavskomu dijalektu, odnosno primorskomu poddijalektu. Iako prisutne u znatno manjoj mjeri u odnosu na općenite značajke čakavskoga, one su itekako relevantne, a svakako je najzastupljenija sustavna

22 Kod Bajine se uočava istovremena uporaba zadržanoga finalnoga slogovnog *l* i vokaliziranoga u *o*, npr. *Jer dragi striče i strina znajte da kad vas ne bim ljubil i ljubavi vam nosio onda znajte za sigurno vam nehim ovaj moj žalostni list pisao*.

23 Poznata kao jedan od adrijatizama.

uporaba ekavskoga refleksa jata (*deca, del, semo, lena, živet* itd.), uz povećani broj ikavizama u korijenskim morfemima (*lipo, misec, uvik...*). Šva je reflektiran kao *a* (*san, dan, dana, dani, dobar*), a stražnji je nazal zamijenjen fonemom /u/ (*put, puti, muž, su, živu...*). Već su spomenuta razna oprimjerenja zadržanoga finalnoga slogovnoga *l*, poput *došal, volel* ili *ostal*, dok *deblji, gljedat, zemljišta* ili *zdravlju* potvrđuju da konsonantski sustav sadrži fonem /l/. Primjeri kao što su *okolo kuće, do pomoće, do mere, od Katice, od Filipine* (G jd.), *smokve* (N mn.) i *za smokvi* (A mn.) pokazuju da u imenica ženskoga roda u G jednine i NA množine alterniraju morfemi /i/ i /e/, a *sestrun, milun, majkun* i *nikun* da je u I jednine imenica i imeničkih riječi ženskoga roda razvijen morfem /un/. Jedna je od morfoloških značajki primorskoga poddijalekta, kako je već ranije navedeno, čuvanje starih morfema u DLI množine imeničkih riječi muškoga i srednjega roda: *ljuden, mojen* i *sven* (D mn.) i *po mojih* (L mn.).

Štokavske jezične značajke, kao što je već spomenuto, prevladavaju u pismima braće Rudolfa i Frane Cara, dok se u Albine Car pojavljuju tek sporadično. Ovjerene su značajke kojima se potvrđuje utjecaj književnoga, odnosno standardnoga jezika, koje će biti prikazane u nastavku. Prije svega, pisma potvrđuju oblik *što/šta* u značenju upitno-odnosne zamjenice za *neživo*, složeni prilog *zašto* i složene neodređene zamjenice *ništa, nešto* i *štogod* za značenje *neživo*.

Ja mislim da nije Majka porodila sinka što je Majka porodila mene koji sinak uvijek mislim na nju i bez koje se neću spokojiti. Draga Strina Terezo Molim vas budite mi njoj štogod u pomoći... (F. Car, 1888.). Ribari ništa ne zaslužuju a tako isto na kopnu ... a ti dabiš niti napomenuo o tome zašto minisi razjasnio kako se to dogodilo...za sada ti nemam šta drugo za pisati... (R. Car, 9. prosinca 1931.)

Finalno je slogovno *l* vokalizirano u *o* pa tako pošiljatelji, primjerice, pišu: *bio, gledao, dospio, volio, nosio, pisao, dobio, primio, nakanio, napomenuo, razjasnio, razumio, htio, prošao* i *očekivao*.

Jer ja bi volio da Nedaj Bože sve zlo na mene dojde a da mi moja Majka Bude zdrava koju neću ako Bogda nikad i nikada pozabit. (F. Car, 1888.)

Ja bih ti bio i prije pisao... (R. Car, 23. srpnja 1929.)

Svakako treba istaknuti uvođenje dvaju novih gramatičkih morfema, i to /a/ u G mn. (*ponuda, godina, dolara; Dobro znadeš da sam ja već preko dvade-*

set **godina** iz toga kraja a dati pravo rečem ja sam imao već više **ponuda** do sada glede prodaje... – R. Car, 23. srpnja 1929.) te /ama/ za I mn. ženskoga roda u primjeru *školama* (*Do sada ide dobro sa školama.* – R. Car, 9. prosinca 1931.).

Analiza četiriju pisama Nikole Lovrića iz obiteljske arhive Nicholasa Lovrića pokazala je još manje značajki čakavskoga narječja općenito, a time, jasno, i njegova ekavskoga dijalekta, odnosno primorskoga poddijalekta. Uočene su alijetne značajke čakavskoga narječja samo u dvjema kategorijama, a to su: izostanak zvučne afrikate /ʒ/ u leksemu *džeparac* na nekoliko mjesta (*Fala, za magazine i džeparac!* – N. Lovrić, 2. kolovoza 1992.; *Magazine, smo primili, i žute kuverte 8 -9 i u svakoj džeparac, Mame i od Mene, da puno fala!* – N. Lovrić, 9. kolovoza 1992.) te dosljedna uporaba ekavizama u više primjera: *delile, Italije*²⁴, *granice*²⁵, *doneli, mene*²⁶, *Marije*²⁷, *levu, susedi*²⁸, *tebe*²⁹, *kuće*³⁰, *nedelja*³¹, *pošte*³², *vreme*³³, *stareh* itd. (*Mi smo dobro, samo nam je sada velika vrućina do 36 C i sparno pa smo najviše u kuće i ne izlazimo.* – N. Lovrić, 2. kolovoza 1992.; *Treba se čuvat sunca za stareh ljudi.* – N. Lovrić, 9. kolovoza 1992.)

Očekivano, alteritetnih je čakavskih značajki u Lovrićevim pismima više u odnosu na alijetne. Jedna je od njih ikavski refleksi jata³⁴ u primjerima *misec, lipo, čovik i vrimena*³⁵ (...bit će daje negđe, na Pošti, još imam za 1 ½ **misec**, te

24 Lokativ jednine (*Mama, Milan, Marija, i Iva, su bili u Trstu, Italije...*).

25 Lokativ jednine (*Platile su na granice oko 12.000 hiljad.*).

26 Dativ jednine (*Mama je kupila pašti, mene postoli...*).

27 Dativ jednine (*Ja san dal Marije dolare...*).

28 Genitiv množine (*Primili smo pismo, od susedi...*).

29 Dativ jednine (...*ja san bio činimise kupio 2 - 50, svaka te san dal tebe...*).

30 Lokativ jednine (*u kuće*).

31 Nominativ jednine.

32 Lokativ jednine (...*za poštarinu, što otvore na glavnoj pošte, u Rijeci*).

33 Nominativ jednine (*Vreme nam je jako toplo...*) i akuzativ jednine (*Sada iman svega dosta za neko vreme!*).

34 U odnosu na ostale čakavske ekavske govore, u mjesnome je govoru Crikvenice zabilježen najveći broj ikavskih refleksa u leksičkim korijenskim morfemima, i to njih 84 (usp. Vranić 2005: 166).

35 Uz ekavski i ikavski, pisma Nikole Lovrića sadrže i (i)jekavski refleksi jata (*cjeli, uvijek, mjeseća, sječaš, riječi, vrijeme, bijele, liječi, Rijeci, Rijeku...*). *Sada ju ne boli, liječi joj zub, ali mora poč više puta. Mama, Milan, Marija i Iva, su bili u Trstu, Italije, četvrtak, 13 - ovog mjeseca.*

će valda do tada doći. – N. Lovrić, 26. srpnja 1992.; *Neka mi Nichole piše, kada vi nemate **vrimenta***.³⁶ – N. Lovrić, 2. kolovoza 1992.).

Prijedlog *u* (< vъ) javlja se samostalan i kao prefiks u složenicama (*Primili smo pismo, od susedi, nekada u San Pedru, Ester Karlović, **uvjek** lipo piše i pita, da kako ste i da neka Vas pozdravimo*. – N. Lovrić, 26. srpnja 1992.), a krajnje je slogovno *l* zadržano bez izmjene u *dal, napisal, došal, dočekal, platil, kuhal* i *ribal*³⁷ (*Ja san **kuhal** Ribarski gulaš...* – N. Lovrić, 16. studenoga 1986.).

Pošaljen, kuhan, skuhan, san, iman, nadan, rečen i *iden* potvrđuju fonetsku neutralizaciju *m* u *n* na dočetu relacijskog morfema (*Sada **iman** svega dosta za neko vreme!* – N. Lovrić, 9. kolovoza 1992.), no ona nije svugdje provedena (*nadam, želim, dobrom, pozdravim, moram; **Nadam** se i **želim** da ste dobro i u dobrom zdravlju*. – N. Lovrić, 9. kolovoza 1992.).

Nikola u svojim pismima koristi apokopirani infinitiv: *poć, kuhat, puknut, dobit, poslat, pisat, kupit, reć, mazat, čuvat* (*Mi drugi se najimo kada ja skuhan, za **puknut***. – N. Lovrić, 16. studenoga 1986.).

Ništični se relacijski morfem javlja u G mn. imenica (*12.000 **hiljad** dinari, 5 **kil** kafa, 10 **petic**;...san njoj dal za rođendan i za dobre ocjene, u školi 10 **petic**, po 5 dolari*. – N. Lovrić, 26. srpnja 1992.). Međutim, javlja se i gramatički morfem /i/ u G mn. imenica muškoga roda (*dinari, dolari*), a N. Lovrić koristi i novi gramatički morfem /a/ u G mn. imenica muškoga i ženskoga roda, preuzet iz standardnoga jezika. *Kada san došal u San Pedro, onda je Club, imao 200 – 250 **članova**, kada smo otišli 73 – Club je imao 600 **članova**, sada ima 750 člana* (26. srpnja 1992.) *...pa se može više **lira** dobit za dolar, nego za naš dinar*. (16. studenoga 1986.)

Neproširena se osnova u imenica muškoga roda nalazi samo u leksemu *vuci* (*Samo je Mama skuhal paštu pa smo jeli kako **vuci** gladni*. – N. Lovrić, 16. studenoga 1986.). Primjer *članova*, izdvojen i u prethodnoj kategoriji (G množine), potvrđuje da se paralelno koristi i osnova jednosložnih imenica

■
³⁶ Upravo je na primjeru ovoga leksema vidljivo da N. Lovrić koristi različite reflekske jata (*vreme, vrimenta, vrijeme*), isto kao i u *misec, mjeseca* (tu pak, očekivano za crikvenički, izostaje ekavski refleks pa nema primjera *mesec*).

³⁷ Analiza je pokazala da se, osim zadržavanja finalnoga slogovnoga *l*, u pismima nalaze i brojni primjeri vokalizacije finalnoga slogovnoga *l* (*l > o*), što će biti prikazano u nastavku rada.

*Piše da je Jugo. Club **promenio** ime... Club se **gradio** 35 god. a najviše je **donio** Martin Bogdanovic, što je **imao**... (N. Lovrić, 26. srpnja 1992.)*

Zanimljivo je da, osim što to u jednome pismu spominje (*Primili smo pismo, od susedi, nekada u San Pedru...*), Nikolin boravak u inozemstvu otkriva i uporaba anglizama (pojedini su zapisani fonetski) na nekoliko mjesta, npr. *saving, Club, Daddy, Grandpa, trunk, lubricant, skin, vota, presidenta: A Mama, Marija i Iva su bile sve sretne da mogu poč, u kupovinu, za sebe, tako da su nakupovale svega, svega za sebe, pun **trank**. Danas se kod nas glasuje (**vota**) za **presidenta**, i odbor u Saboru i u Općini pa smo jutros glasali ranije.*

Budući da u pismima Nikole Lovrića kvantitativno prevladavaju štokavske, a ne čakavske jezične značajke, ne može ih se smatrati reprezentantima crikveničkoga mjesnoga govora. Pretpostavka je da je, isto kao i u pojedinim crikveničkim pismima iz obiteljske arhive Slavka Matejčića, uzrok uzmicanja čakavskoga pred štokavskim u prvom redu sociolingvističke prirode (obrazovanje, promjene strukture stanovništva uvjetovane migracijama itd.).³⁸

Kako je već spomenuto, kostrenska pisma iz obiteljske arhive Vjekoslava Bakašuna imaju više čakavskih jezičnih značajki u odnosu na oba istraživana crikvenička korpusa, a tu je tezu potvrdila jezična analiza tih pisama.

U većini se pisama iz kostrenske zbirke koristi alijetetna čakavska upitno-odnosna zamjenica ča i njome tvoreni oblici: *niš, neč, zač*³⁹, *nač, čagod* i *aš*.

■
38 Diana Stolac u članku *Uz jednu kostrensku zbirku pisama*, u kojemu je analizirano sedam pisama iz obiteljske arhive Vjekoslava Bakašuna, piše kako su u pojedinima *vidljivi štokavski utjecaji kao rezultat školovanja onoga tko je pisao ovo pismo, da je pohadao školu te da ima manje pravopisnih i ostalih jezičnih pogrešaka. Tako su granice rečenica jasnije, interpunkcija odgovara sadržaju, a nenaglasnice se pišu odvojeno od naglašenih riječi u istoj izgovornoj cjelini* (usp. Stolac 2005: 113–114). Potvrdu tomu nalazimo i u crikveničkim pismima, pa je tako, primjerice, u pismima Rudolfa Cara teže odrediti granice rečenica, a interpunkciju gotovo ni ne koristi. Nenaglasnice često piše sastavljeno s naglasnicama (*dase nalazimo, dati se javim, minisi razjasnio* itd.), isto kao i Ana Sablić (*ćemo videt kako ćeti bit bolje, dabimote još i videli, davan ti naznanje* itd.).

39 Izdvojeni primjeri *zač* u pismima Ane Sablić nisu zamjenički prilozima sa značenjem *zašto*, nego stariji oblik veznika *aš* (**začъ* > *zač* > *ač* > *aš*) u značenju *jer*, npr.: *Vika je poč morala podvežicu bivati **zač** je šal Romano za pilota pak mu ni bilo naredno za va Kostrenu hodit.* (A. Sablić, 27. prosinca 1909.), *time pitaš da ako ječa ude crešanj je ih bilo odosti masad ih već ni **zač** su pasale...* (A. Sablić, 30. lipnja 1912.) ...*da češ morat poč ti tih soldi iskat **zač** ovde se ne-*

*Sada dragi sinko ti niman **ča** pisat leh te prosin kod i boga ne pozabljivaj zame domislise više puti još to malo **ča** smo naven svitu... (A. Sablić, 27. prosinca 1909.)*

*Sada dragi Lojzo niman ti **ča** drugo pisat leh te želimo od srca pozdravit svi skupa. (A. Sablić, 20. siječnja 1912.)*

*Da svako leto sto napraviš već bi bila skoro jedna tisuća biš imel **nač** doć...aja ne moren prez tebe **niš** bimo **neč** potrošili pak bin te morebit liberala. (A. Sablić, 23. kolovoza 1912.)*

Jedna je od važnijih osobitosti čakavskoga narječja svakako nepreventivna vokalizacija slaboga poluglasa, a u kostrenskim su pismima oprimjerenja *va*, *vavek* i *kade*.

*Ča niš te srce ne boli ni ne poteže za videt mater koj si **vavek** govoril da ju nigdar pozabit nećeš. (A. Sablić, 27. prosinca 1909.)*

*Nisi se ni **va** mater ni **va** oca hitil aš mi smo bili oba dva **škrbni**. (A. Sablić, 23. kolovoza 1912.)*

*Ča mi pišeš **kade** je Stipan on je **va** Alaske. (M. Mihaljević, 18. veljače 1913.)*

Najvišem rangu razlikovnosti pripada i ekavski refleks jata (dosljedna zamjena u osnovama riječi i u relacijskim morfemima): *videt*, *videli*, *videl*, *razumel*, *bolela*, *vavek*, *vredan*, *mesto*⁴⁰, *leto*, *meseca*, *susedi*⁴¹, *zapoveda*, *mene*⁴², *obedveh*, *kade*, *dve*, *ovde*, *va Merike*, *va Alaske*, *matere*⁴³, *teh*...

*Sad ćeš mi pisat da nisi razumel te skužemene ne piši piši kako Bog **zapoveda** svojoj **matere**. (A. Sablić, 23. kolovoza 1912.)*

more **zač** nimamo nikakove karte... (A. Sablić, 22. ožujka 1913.). Posebno je zanimljivo što možemo pratiti kako se generacijski mijenjala uporaba toga veznika, jer je, kako je rečeno, baka Ana Sablić koristila *zač*, njezina kći Mihajla (Mićelina) aš (npr. ...*ma neće da odgovara Ruman ni Vika aš da nisi Rumana ni pozdravil*... – M. Mihaljević, 27. prosinca 1912.), a unuka Slava jer (*Puno se naš svijet obukao što su dobri ljudi poslali **jer** znate da je naša zemlja puno patila sve opljačkano i popaljeno*... – S. Bakašun, 30. studenoga 1946.).

40 Akuzativ jednine (...na svoju mater i braću i rodno **mesto** tvoje kade si se rodil...).

41 Nominativ množine (*leh te želimo svi skupa pozdravit ja i Mićelina i Vika zasun familjun i Ruman i Stipan i sve tete i barbi i svi **susedi***...).

42 Dativ jednine.

43 Dativ jednine.

Ruka me je **bolela** jako 2 **meseca** nisam mogla šnjun pomovit... (A. Sablić, 26. rujna 1911.)

...ja san bila dragi Lojzo sada malo bolna pak san se jako strašila daću **umret** pak date neću već **videt**... (A. Sablić, 26. rujna 1911.)

Da mi jedan talar va listu pošalješ bimi se lipo **videlo**. (M. Mihaljević, 18. veljače 1913.)

Slabljenje napetosti šumnika u zatvorenu slogu potvrđuju leksemi aš⁴⁴ i *lahko*⁴⁵ i *hćer*.⁴⁶

..bi bila **lahko** potrošila ča si ti poslal, po tebe bi već bila kuća pala da ni mene. (M. Mihaljević, zaseban dio pisma iz 1912., koje Alojzu šalje njezin sin Ivan Mihaljević)

...i piši malo ako si poslal teh 6 lir ale pak nisi **aš** ona ih još ni prijela... (M. Mihaljević, 18. veljače 1913.)

Na koncu, alijetetna je čakavska značajka i uporaba oblika glagola *biti* za tvorbu kondicionala, a u pismima nalazimo oblike *bin*, *biš*, *bi* i *bimo*.

Ja **bin** rada da **biti** došla ta pamet. (A. Sablić, 16. rujna 1910.)

Znaš da **bimo** te rada videli na 8 let **bi** ti bila i doba da **biš** došal... (A. Sablić, 26. rujna 1911.)

Da si ča prišparal **biš** bil i našal ako **bin** bila poila ma **bin** ča i pustila... (A. Sablić, 23. kolovoza 1912.)

Isto kao i u dvama crikveničkim korpusima, prva je jezična činjenica niže-ga razlikovnoga ranga koju navodimo ikavski refleksi jata: *svitu*, *lipo*, *lipu*, *vri-mena*, *vrime*, *divojku*, *divojak*, *dica*, *dice*, *dicun*, *Stipan*...

Stipan će doć sada va Čikaga do malo **vrimena**. A. Sablić, 16. rujna 1910.

Znaš da one imaju svaka svoju škrb po troje **dice**. (A. Sablić, 23. kolovoza 1912.)

■
44 Afrikata č zamijenjena je manje napetim frikativom š (ač > aš).

45 Zvučni okluziv g zamijenjen je bezvučnim okluzivom k, odnosno frikativom h (lakki > la-hki).

46 Bezvučni je okluziv k zamijenjen frikativom h (kćer > hćer).

Ovjeran je rotacizam u prezentskoj osnovi glagola *moći*: *moreš, morebit, more i moren*.

*Niš te neka ne bude strah leh ti gljedaj da **moreš** doć dokle san ja živa.*
(A. Sablić, 16. rujna 1910.)

***More** bit seje list zgubil...* (A. Sablić, 30. lipnja 1912.)

Brojni su primjeri u kojima je krajnje slogovno *l* zadržano bez izmjene: *mogal, žal, bil, dal, imel, šal, pozabil, ubral, govoril, obljubil, našal, došal, finil, videl, pustil, razumel, prišparal, stavil, domislel, pozdravil, jadir, poznal, hitil, impoštal, pasal, debel* itd., što je još jedna od alteritetnih značajki.

*...jako mije **žal** da si kurbe merikanske **obljubil** a sirotu mater **poza-**
bil.* (A. Sablić, 27. prosinca 1909.)

*...da ni te **videl** da on te nebi **poznal** pak seje **jadir** da ča nisi **mogal** ti
knjemu ...* A. Sablić, 20. siječnja 1912.

*...morebit si ih komu drugomu **dal** pak ti ih ni **impoštal**...* (A. Sablić,
22. ožujka 1913.)

*...on nije nikad bio **debel**.* (S. Bakašun, 30. studenoga 1946.)

U pismu Ane Sablić iz 1911. nalazimo jedan šćakavizam (stara konsonantska skupina *šć* kao rezultat jotacije skupina /st̩/ i /sk̩/): *ne **pušćivaj** sada delo kad ga imaš držse posla pak da čagod prišparaš pak da dojdeš doma*.

Kao i kod crikveničkih pošiljatelja, prisutna je fonetska neutralizacija *m* u *n* na dočetu relacijskog morfema (*želin, niman, san, davan, srcen, ostajen, pozdravin, prosin, familjun, ali i sran* itd.: ***sran** te bilo jur si mogal doć doma. Sada dragi sinko ti **niman** ča pisat leh te **prosin** kod i boga ne pozabljavaj zame domislise više puti...* – A. Sablić, 27. prosinca 1909.) i apokopirani infinitiv (*bit, bivat, doć, govorit, hodit, iskat, kajat, litratat, morat, načinjat, napravit, obač, pisat, pitat, poć, pozabit, pozdravit, potrošit, prijet, prišparat, storit, škapulat, videt, živet* itd.; *Dragi sinko znaš dobro da mladost će **poć** a starost će **doć, kajat** ćeš se a koristi ti neće **bit**...* – A. Sablić, 27. prosinca 1909.; *Ru-*
*man ti ne more niš **napravit** da si ti doma onda bi se moglo ča **storit**.* – A. Sablić, 23. kolovoza 1912.).

U prezentskoj je osnovi glagola *ići* sačuvana skupina *jd* (*dojdi, dojdeš, obajdi*; Samoti ***dojdi*** pa nebojse toće se bit daćeš lipu divojku imet... – A. Sablić, 26. rujna 1911.; ***Obajdi*** dobro zati soldi. – A. Sablić, 22. ožujka 1913.).

Alteritetna je jezična značajka i ništični relacijski morfem u G mn. imenica: *divojak, crešanj, lir, dan*.

*Fali ne lipeh **divojak** va Kostrene...* (A. Sablić, 26. rujna 1911.)

*time pitaš da ako ječa ude **crešanj** je ih bilo odosti masad ih već ni zač su pasale.* (A. Sablić, 30. lipnja 1912.)

*Piši malo ako si poslal teh 6 **lir** ale pak nisi aš ona ih još ni prijela već je 18 **dan** da je list došal a beči još nije.* (M. Mihaljević, 18. veljače 1913.)

Neproširena je osnova u imenica muškoga roda samo u primjeru *muži* (*Dragi moj brate ude su pobrali si za va gveru i **muži** oženjeni i mladići keh je mat škapulala*. – M. Mihaljević, 18. veljače 1913.).

Uočavaju se konsonantske skupine *šk, šp, št* u primljenica kao što su *škapulala, škapulat, špendala, prišparat, impoštal i poštopala*.

*Ti znaš da ćute ja **škapulat**.* (A. Sablić, 16. rujna 1910.)

*Gljedaj dragi sinko sakako čagod **prišparat**...* (A. Sablić, 20. siječnja 1912.)

*Ja sam ju načinila ja sam **špendala** 50 fjerini za krov i lipo kuhinju **poštopala**.* (M. Mihaljević, 27. prosinca 1912.)

Analizirana su pisma, zahvaljujući utvrđenim primjerima, izričajem dijelom ekavskoga čakavskoga dijalekta, odnosno njegova primorskoga poddijalekta. Iako su pojedine alijetne i alteritetne čakavske značajke specifične i za primorski poddijalekt, navest ćemo ih, no uz manje oprimjerenja, kako se ne bismo ponavljali. Uz sustavnu zastupljenost ekavizama (*videl, razumel, kade, meseca, leto* itd.), ovjereni su i korijenski ikavizmi, koji su, kako je već prethodno istaknuto, češći nego u drugim govorima ekavskoga dijalekta⁴⁷ (*svitu, lipo, vrime, divojku, dica, Stipan* itd.). Stražnji je nazal zamijenjen fonemom /u/ (npr. *ruka, muž, muži, muža, puti*; A jd. ženskoga roda u primjerima poput *volju, kuću, priliku, dobru, lipu, divojku, staricu* itd.). Finalno slogovno *l* često ostaje neizmijenjeno (*mogal, debel, žal, bil, dal, imel, šal, došal, pozabil, govoril, finil, videl, pustil* itd.), fonem /í/ dio je konsonantskoga sustava (npr. *zdravlja, pozabljavaj, gjedaj, ljubezne, valje*). Prijedlog se *vč* realizira kao *v* ili *va* (*va meriku, va čikaga, vrike, va mater, va glavu, va gveru* itd.), a prijedlozi *iz* i *s* često su ujednačeni na prijedlog *z* (mijenja se u *ž, š* ili *s* ovisno o fonemu koji slijedi (*zdicun, sfami-*

■
47 Usp. Vranić 2005.

ljun, smiron, šnjun itd.). Nije zabilježena promjena *g* u *h* u finalnim slogovima (*dabiti bog dal pamet, ako bog da, da bi tako dragi bog dal*).

Od morfoloških osobitosti primorskoga poddijalekta uočavamo morfem /e/ u imenica ženskoga roda u G jd. (*od Marendice, od Vike, od Matejke, karte*) te N mn. (*sestre, tete, kuine, rige*) i A mn. (*kurbe merikanske*). U instrumentalu jednine imenica ženskoga roda razvijen je morfem /un/ (*materun, familjun, zdicun*). U G mn. imenica muškoga roda javljaju se morfem /ø/ (*18 dan*) i /i/ (*beči, soldī*).

Zaključujemo da u pismima prevladavaju čakavske jezične značajke, iako se mogu izdvojiti i štokavske, koje su pak dominantnije u mlađim pismima (npr. pismo Slave Bakašun iz 1946.). Utjecaj hrvatskoga standardnoga jezika na autore pisama najočitiiji je svakako u korištenju oblika *što*⁴⁸ u značenju upitno-odnosne zamjenice za *neživo* te složene neodređene zamjenice *nešto* za značenje *neživo*.

Dragi brate prijela sam tvoj list u kom sam sve razumjela što mi pišeš vrlo mi je drago čuti da si zdrav. (M. Mihaljević, 18. veljače 1913.)

Već dugo vremena nemam lista od tebe, te ne znam što se s vama zbiva. (M. Mihaljević, 8. prosinca 1934.)

Žalosni smo što još Vjeko neće kući... Piše da je nešto bolestan, živci pa smo u brigi. (S. Bakašun, 30. studenoga 1946.).

Nadalje, u mlađim se pismima pojavljuje afrikata /ʒ/ kao rezultat jotacije fonema /d/: *također, dođe, snađe...* (*Jovo se nije nikad oženio, a također ni Frana njezin dragi je poginuo u borbi... Ako dođe k Vama budite mu dobri, jer znate da i on želi svoju familiju pa da se barem kod Vas snađe dobro.* – S. Bakašun, 30. studenoga 1946.).

Osim primjera s očuvanim dočestim slogovnim *l*, i ovdje, kao i u crikveničkim pismima, uočavamo inovaciju u sustavu, odnosno javlja se mlađa pojava vokalizacije *l > o*: *osjećao, bio, obukao, našao, razumio, pisao, oženio, poginuo...*

Veseli me da je moj muž bio kod Vas barem se osjećao da je kod svojih... Jovo se nije nikad oženio, a također ni Frana njezin dragi je pogi-

48 Majka Ana Sablić u pismu od 23. kolovoza 1912. u rečenici *Dragi sinko prijela sam tvoj list ukom sam sve dobro razumjela što mi pišeš drago mi je znati da si zdrav također koristi zamjenicu što*. Međutim, to je iznimka, budući da konstantno koristi čakavsko *ča*, i to već i u rečenici koja slijedi odmah nakon gore navedene: *Ča mene pišeš za soldatiju da dojdeš doma*.

nuo u borbi i sad mislim da se ona neće nikada ženiti. (S. Bakašun, 30. studenoga 1946.)

Ja sam prijel ono pismo koje ste mi pisali i sve sam dobro razumio... (I. Mihaljević, 1912.)

Uvođenje novoga gramatičkoga morfema /a/ u G mn. prisutno je samo u primjeru *cipela*: (*Sestra Frana bi molila vašu kćer ako ima što stare robe i cipela da bi još joj poslala po pošti ako joj ne treba...* – S. Bakašun, 30. studenoga 1946.)

U kostrenskim je pismima općenito primjetno više razlikovnosti na leksičkoj razini, kao što su: *beči, ća, frajarice, gveru, impoštal, incerada, leh, liberala, litratat, naredno, neput, pasal, pokle, pomovit, pošampala, pozabljivaj, prez, prijela, prišparat, rig, skuže, solad, škapulat, škrbet, špendala, talar i valje*.⁴⁹ Iz crikveničkih se pisama iščitavaju leksičke razlikovnosti poput *oštariji, koštu, fraj, školj, pojidanje, mašu, prenačinjaju, povedat*⁵⁰ ili *škin, sprogod* i *postoli*.⁵¹

Tematski aspekt – pisma nade, tuge i radosti

Analizirana su obiteljska pisma dio privatnoga diskurza, a tematski se mogu odrediti kao domovinsko-iseljenički epistolarni diskurz.⁵² Budući da su nastala u stoljetnom vremenskom razdoblju, točnije od 7. lipnja 1888. (najstarije pismo Frane Cara) do 9. kolovoza 1992. (pismo Nikole Lovrića), obuhvaćaju predratne i poslijeratne teme nekoliko generacija unutar obitelji. Ona su, prije svega, informativna, odnosno prikazuju društveni kontekst u kojemu su

■
49 *Beči* – novci, *ća* – otud, dalje, *frajarica* – odabranica, udvaračica, zaručnica, *gvera* – rat, *impoštat* – poslati, *incerada* – kabanica, *leh* – nego, već, samo, *liberat (se)* – osloboditi (se), *litratat (se)* – fotografirati (se), *naredno* – prikladno, zgodno, *neput* – nećak, *pasat* – proći, *pokle* – poslije, *pomovit (se)* – pomaknuti (se), *pošampat* – oličiti, obojiti, *pozabljivat* – zaboraviti, *prez* – bez, *prijet* – primiti, dobiti, *prišparat* – uštedjeti, *riga* – crta, pruga, linija, *skuža* – izgovor, isprika, *soldi* – novac, *škapulat (se)* – osloboditi (se), spasiti (se), *škrbet* – brinuti, skrbiti o komu ili čemu, *špendat* – potrošiti, *talar* – dolar, *valje* – odmah.

50 Primjeri iz pisama S. Matejčića. *Oštarija* – gostionica, *košta* – dogovorena redovna prehrana, *fraj* – ljubavni sastanak, *školj* – otok, manji greben, hrid, *pojidanje* – brig, *maša* – misa, *prenačinjat* – prepravljati, prerađivati, *povedat* – pripovijedati.

51 Primjeri iz pisama N. Lovrića. *Škina* – leđa, *sprogod* – pogreb, *postol* – cipela.

52 Usp. Stolac 2005.

nastala, i to na lokalnoj, ali i globalnoj razini, Možemo pratiti promjene i odnose unutar samih obitelji, njihove lokalne zajednice te općenito u svijetu:

Od moga Joža dobivan redovito piše da puno dela okolo kuće, oni kupe pa uvik nešto prenačinjaju. Deca da su velike a on sve deblji pokje ovamo došal iz Pariza. Još nisan nikomu pisala dasan pranona po drugi put unuka mi ima drugu curicu na 15 ovoga pa idite povedat na malinicu jer san njen pisala da očekuje svaki dan. (Albina Car, crikvenička pisma)

Danas se kod nas glasuje (vota) za presidenta i odbor u Saboru, i u Općini, pa smo jutros glasali ranije... Iva je dobila vizu, ide u Ameriku u petak 14. Augusta, iz Ljubljane u Švicarsku i isti dan u Alabamu... Na 22. July umrla je teta, Mica od Ljubice, imala je 85 let, zadnja od noni sestra i braće, nismo ni znali, nismo bili, u gradu, te nismo išli ni Mama ni ja na sprogod. (Nikola Lovrić, crikvenička pisma)

Dragi Lojzo davan ti znati da ima Mićelina drugu hćer pozdravljate i daće brzo Stipan doć va Meriku a Vika je poč morala podvežicu bivat zač je šal Romano za pilota pak mu ni bilo naredno za va kostrenu hodit. (Ana Sablić, kostrenska pisma)

Pisma su, manje ili više, emocionalno obojena i prikazuju čitav niz emocija (radost, tuga, ljutnja, čežnja...), a stupanj emotivnosti i otvorenosti najčešće je proporcionalan obiteljskim ulogama, no naravno, ovisi i osobnosti autora pisma. Kod Ane Sablić, majke koja piše sinu, emocije su najintenzivnije i s najmanje zadržske, ali i najviše variranja, pa je u pojedinim pismima prisutna tuga i čežnja za sinom: *Jako me veseli ča si zdrav i da jedan put pišeš daćeš doć doma morebit ćeš ja bin jako rada da biš došal to ja i želin te videt prvo smrti, dok u drugima na neki način pokušava izazvati osjećaj grižnje savjesti i /ili otvoreno iskazuje negativne emocije: Ča niš te srce ne boli nine poteže za videt mater koj si vavek govoril da ju nigdar pozabit nećeš pak siju dosti brzo jako si ... piši kako Bog zapoveda svojoj matere. Ja sam starica ćeš i ti doć star pa kako će ti bit ako niš ne napraviš ako mlad ne umreš. Naglašeno je emotivan i mlad Crikveničanin Frane Car Bajina, u čijemu se pismu otvoreno iskazuje intenzivna čežnja za obitelji, posebice majkom: *Jer dragi striče! Ja mislim da nije majka porodila sinka što je majka porodila mene koji sinak uvijek mislim na nju i bez koje se neću spokojiti.**

Zanimljiv je i odnos dviju sestara prema bratu, Vike koja je blaža, a izraz joj je neutralniji (*Dragi brate Lojzo jasan fala bogu zdrava isto i Romano i dica*

imamo dvoje dice sina i hćer Rumano je smiron vrike za pilota puno te pozdravljamo i želimo ti svako dobro.) te Mihajle (Mićeline) koja je izravnija, oštrija i kritičnija (*Po tebe bi već bila kuća pala da ni mene. I pišeš da se mora mater staricu gljedat. Baš ju ti jako lipo gljedaš daju gljedaš biš njoj bil ča god više poslal smo njoj više dale leh si njoj ti bi već bila od glada po tebe umrla. Da mi jedan talar va listu pošalješ bimi se lipo videlo.*). Ipak, Mićelina s godinama postaje toplija, što dokazuje i njeno pismo iz 1934. (*Kako su ti dica? Jeli su ti svi živi i zdravi? Kako žena? Pozdravi je puno..Sretan Božić i sretnu Novu godinu tebi i tvojoj djeci i tvojoj ženi da ih u zdravlju sprovedete.*), na čijemu se kraju potpisuje s *Tvoja sestra Mićelina Mihaljević*, dok u jednom pismu iz 1913. stoji nešto formalnije *Gospođa Mićela Mihaljević*. Moguće je da se promjena dogodila ne samo zbog Mićelinine starije dobi, već i zato što im je u međuvremenu 1929. godine umrla majka Ana Sablić.

U trima je pismima Rudolfa Cara sadržaj informativniji, gotovo u potpunosti lišen emocionalnosti, a bratu Frani javlja da se svi nalaze u *podpunom zdravlju koje zdravlje želim i vama svima* te sažeto piše o aktualnostima i zanima se za rodni kraj (*...i piši mi malo šta ima sve novosti tamo u Crikvenici i ako bude koji prošao za ovdje u San Pedro posalji malo finoga duhana... Posalji mi sentenciju mesopusta ako ju imaš.*). Više puta spominje prodaju zemlje (*ja sam nakanio prodati sve je tamo jerbo ja mislim da mi nećemo tamo... ja mislim da sve ono zemljište bi bilo najbolje za tebe jer ja nisam nakanio prodati jedno bez drugog...*), isto kao i njegova supruga Albina, u čijim se pismima isprepliću novosti koje su se dogodile od posljednjega javljanja i teme vezane uz novac, u kojima se povremeno osjeća prijekor, ali i otvoreno tumači i naglašava njezina uloga (*...Pok. brat vaš dosta puti je mene zabranjeval dane šaljen dokje on bil živ, a znate i sami daja nisan morala slat nikomu poslje njegove smrti, toje bila samo moja dobra volja... Da je druga nebi bila marela za poslat van niš poslje njegove smrti.*).

Prisan i topao odnos oca i sina, Nikole i Nicholasa Lovrića, ali i cijele obitelji, očit je ne samo zbog popisa potreština koje sin redovito i brižno šalje iz Amerike, nego i otvorenog iskazivanja emocija (*Štoje Katherine pisala pismo, rado smo čitali i po dva puta. Reci njoj Fala! Evo za ovaj tjedan! Čuvajte se. Sve najbolje žele Vam i vole Vas Mama, Daddy i Grandpa!*), posebno čežnje za najmilijima (*P.S. Neka mi Nichole piše, kada Vi nemate vrimenta. Ja rečen sva-ku večer prije nego iden spat Nichole, laku noć!*).

Zajednička je tema većine pisama ekonomsko stanje, odnosno problematika novca, često spominjanje koje potvrđuje i uporaba više različitih leksema u vezi s

njime, poput *soldi*, *novac*, *beći*, *žeparac*, *dinar*, *dolar*, *lira*.⁵³ Najneutralnija su po pitanju ove teme pisma Nikole Lovrića, koji sinu zahvaljuje na *žeparcu* i ostalome, šalje unuci čekove (*Evo san opet, sa ovim, dva čeka od Mojih Unija I.L.W.W. Local, 33 FISH i nFISH Un. AFL – CIO za Nichole, saving.*) i novce za čokoladu. Kod obitelji Car se ipak osjeća svevremenska i vječno aktualna borba za imovinu unutar obitelji (Albina Car: *Pisali stemi za polje dasu već neki novac dobili, već san vas tela pitat jer mije Klementa garca žena pravila danjin piše Joža garac dasu i oni dobili za svoj i njegov del, pasan mislela daste ivi dobili... Jasan odlučila davi izručite sav novac mojoj tete Jele a ona čega držat za mene ako se živa još kada tamo povratin, daja kupin mojoj dece nekakovu uspomenu od oca njen, mislin davan neće bit krivo dasan ovako odlučila, vi zasada imate sa sestrun preko sto hiljad... Mene je žal da evo dve noće nisan ni spala, jer novac čese sve semo i tamo raz prškat.*).

U kostrenskoj se obitelji novac nerijetko spominje i s negativnim prizvuikom: *Ti mene pišeš, da ako mi je potreba soldi znaš dobro, da mi ih je potreba... i da čagod napraviš ki solad zač znaš da se bez soldi nemore živet tuliko vrime već je pasalo da nisi mi bil vredan oljar ča poslat... Gljedaj dragi sinko sakako čagod prišparat... Da svako leto sto napraviš već bi bila skoro jedna tisuća biš imel nač doć a tako ćeš na rog jelenov.* (Ana Sablić)

Tema nagovaranja na povratak u domovinu, od suptilnog pa do otvorenog, javlja se u kostrenskim pismima: *Od Marendice sin je bil puno let va Merike pak je sada došal doma. Ja neznam kako se to more tako bit da srca ne poteže na svoju mater i braću u rodno mesto tvoje kade si se rodil i zgojil do 16 let ... jur si mogal doć doma za soldata lipo stanje biš bil imel bez duga. ... dojadi pa nebojse toće se bit daćeš lipu divojku imet samo budi dobar i pametan...*

Ratne i poratne teme najvjernije i najživopisnije dočarava pismo Slave Bakašun od 30. studenoga 1946.: *...morali smo dati sve od sebe da se riješimo strašnoga neprijatelja... Žalosni smo što još Vjeko neće kući...Piše da je nešto bolestan, živci pa smo u brigi... Kako Vam se čini je slab on nije nikad bio debel. Dali Vam se javi kada? ... Sestra Frana bi molila vašu kćer ako ima što stare robe i cipela da bi još joj poslala po pošti ako joj ne treba... Puno se naš svijet obukao što su dobri ljudi poslali jer znate da je naša zemlja puno patila sve opljačkano i popaljeno...*

■
53 Nalazimo i primjere uporabe više različitih leksema u istoj rečenici: *Ja san dal Marije dolare pa se može više, lira, dobit, za dolare, nego za naš dinar* (N. Lovrić, 16. studenoga 1986.). *...i piši malo ako si poslat teh 6 lir ale pak nisi aš ona ih još ni prijela već je 18 dan, da je list došal a beći još nije* (M. Mihaljević, 18. veljače 1913.).

Zaključno

Primarni je cilj ovoga istraživanja bila usporedba pisama i utvrđivanje osobitosti dvaju ekavskih čakavskih mjesnih govora – Crikvenice i Kostrene. Jezična je analiza pokazala da kostrenska pisma imaju više značajki koje potvrđuju pripadnost čakavskomu narječju, odnosno primorskomu poddijalektu ekavskoga dijalekta. Osim analize jezika te društveno-povijesnih, socijalnih i obiteljskih okolnosti i tema, iz pisama se može otkriti i zanimljiv individualni sloj (dob, spol, razina obrazovanja, bračni i imovinski status, osobnost, temperament, emocionalno stanje, sklonosti i navike, moralna uvjerenja i stavovi autora), ali i informacije o primatelju te obiteljskim i ostalim odnosima u društvu. Pisma su poseban oblik diskurza i bogat izvor podataka za obitelj (svjedoče o povijesti uže i šire obitelji, jačaju osjećaj pripadnosti, daju odgovore na neka od bezvremenjskih pitanja – *Odakle sam i kamo idem?*) te širu društvenu zajednicu, jer omogućavaju interdisciplinarna znanstvena proučavanja (povijesni, kulturološki, sociološki, lingvistički pristup...). Iščitavajući ih, čitatelj svaki put može otkriti nešto novo, nerijetko razmišljajući o tome što se dalje događalo u životima svih ljudi koji se spominju. Iako nevelik, korpus istraživanih pisama prikazanih u ovome radu je vrijedan, posebno kada se promatra u kontekstu suvremenoga doba u kojemu rukopisno pismo sve više uzmiče pred elektroničkim oblicima komunikacije, a papirnati se tragovi gube. Za opsežnije bi i sveobuhvatnije istraživanje (s jezičnoga i tematskoga aspekta) te precizniju usporedbu jezičnih značajki bilo nužno proširiti korpus pisama, a svakako bi, ovisno o očuvanosti i dostupnosti, bilo zanimljivo uključiti crikvenička i kostrenska pisma iz svakoga desetljeća u 20. stoljeću. Valja pretpostaviti da suvremeno stanje donosi i znatno više elemenata standardnoga jezika, posebno uzme li se u obzir bolja dostupnost obrazovanja na svim razinama (osnovnoškolsko, srednjoškolsko i visoko), odnosno porast školovanoga stanovništva.

Literatura

- Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Glovacki-Bernardi, Zrinjka. 1990. *O tekstu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dusper Ivančić, Đurđica – Bašić, Martina. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Crikvenica: Centar za kulturu *Dr. Ivan Kostrenčić*.
- Ivanetić, Nada. 2003. *Uporabni tekstovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

- Katnić-Bakaršić, Marina. 2001. *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1., Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Golden marketing – Zagreb: Tehnička knjiga.
- Lukežić, Iva. 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Lukežić, Iva. 1996. *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje: fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stolac, Diana. 2005. *Uz jednu kostrensku zbirku pisama*. Zbornik Katedre Čakavskoga sabora *Kostrena „Život, kultura i povijest Kostrene” 1*. Kostrena: Katedra Čakavskoga sabora *Kostrena*, 109–116.
- Tošović, Branko. 2002. *Funkcionalni stilovi*. Graz: Institut fuer Slawistik der Karl-Franzens-Universitaet.
- Vranić, Silvana. 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za kroatistiku.
- <http://www.crikvenica.hr/>, 20. studenoga 2017.
- <https://kostrena.hr/>, 20. studenoga 2017.

SUMMARY

Two Čakavian Ekavian Vernaculars in Letters

In this paper we analyse corpora consisting of letters of families from Crikvenica and Kostrena. The aim is to determine the linguistic traits which can help determine whether the texts belong to the Čakavian Ekavian dialect, that is, its Littoral subdialect. The letters will primarily be analysed from the linguistic-formal and topic aspect, that is, we will compare the two Čakavian Ekavian vernaculars in which they were written, but we will also try to offer a brief interdisciplinary reading. The examples offered will support the hypothesis that the studied corpus at the same time offers information about the similarities and differences in written communication, family relations, common topics of emigrants and social circumstances on the local and the global level. Our research was conducted on a corpus of letters from the family archives of Vjekoslav Bakašun (Kostrena), Slavko Matejčić (Crikvenica) and Nicholas Lovrich (Crikvenica).

Key words: family letters, Čakavian Ekavian Dialect, Crikvenica, Kostrena, linguistic-formal aspect, topic aspect